

“महाराष्ट्र टाइम्स” पुरवणीमध्ये दि. १९-७-१९९२ रोजी प्रसिद्ध झालेला लेख

इथे कळ्या उमलतात

— नंदा सुर्वे

‘स्व’रूपवर्धिनी. लाक्षणिक अर्थानं लिहिलेल्या या शब्दाला खरं अर्थवैभव प्राप्त करून देण्याचं काम इथे चालतं. ‘स्व’रूपवर्धिनी या नावातच हेतू स्पष्ट होतो. आत्मरूपाचा परिचय आणि त्याचा विकास हा तर स्वच्छ अर्थ आहे. पण या संस्थेत केवळ व्यक्तिपुरता विकास अभिप्रेत नाही. तो व्हायला हवाच. इथे व्यक्तीविकास केला जातो तो सामाजिक अर्थानं. सामाजिक बांधिलकीची जाण यावी म्हणून नेतृत्वगुण आवश्यक असं मानणारी ही संस्था.

श्री. कृ. ल. पटवर्धन हे या संस्थेचे कार्याध्यक्ष आहेत. खरं म्हणजे तेच निर्माते, दिग्दर्शक, चालक, प्रेरक आहेत. पुण्यातील ‘राजा धनराज गिरजी हायस्कूल’ चे ते निवृत्त मुख्याध्यापक. निवृत्तीनंतर हे काम सुरू करायचं त्यांनी ठरवलं होतचं. हे ठरवण्यामागे काय कारण होतं? ते म्हणाले, “एक सख्खी आई मुलाला अभ्यास करू घायची नाही. सारखी छळायची. तो अभ्यासाला बसला की त्याला काम सांगायची. नंतर शाळेत त्याच्या अभ्यासाची सोय केली तेव्हा लक्षात आलं की मुलगा असाधारण बुद्धिमत्तेचा आहे. संधीअभावी हा खुरटला जातोय. दुसऱ्या एका मुलाला त्याचे वडील छळायचे. अभ्यासात अडचणी आणायचे. थंडीत वाहेर कुडकुडत ठेवायचे. खूप दारू पिण्याची सवय असल्यामुळे ते असे वागत. नंतर हा मुलगा बारावीला आमच्या संस्थेत आला. परीक्षेच्या आधी पंधरा दिवस त्याच्या वडिलांनी त्याची वह्यापुस्तके विकून टाकली. संस्थेन त्याचं मानसिक बळ खचू दिलं नाही. त्याला संस्थेचा मानसिक आधार असल्यानं या परिस्थितीतही ९७% गुण मिळाले. आणि आपल्या गुणवत्तेवर इंजिनियरिंगला प्रवेश मिळाला. तर, विद्यार्थ्यांच्या गुणविकासाला वाव मिळण्यासाठी आम्ही ही संस्था उघडली.

कार्यकर्त्यांच्या सहकार्याने पटवर्धन सरांनी सर्व शाळांमधून हिंडून ५वी, ६वी, ७वीतली हुशार मुलं निवडली. ७० ते ८० टक्क्यांच्या आसपासची तीनशे साडेतीनशे मुलं

निवडली. बुद्धिमापन कसोटीतून त्यांचा बुद्ध्यांक काढला. निवडक मुले घेऊन वर्ग सुरू केला. सुरुवातीला सरांच्या कारखान्यात वर्ग चालवला जाई. तेव्हा त्यांच्या डोक्यात होतं की कारखाना चालवून पैसे उभे करून संस्था चालवायची पण त्या धावपळीत संस्थेसाठी पुरेसा वेळ देणं जमेना. मग कारखाना बंद करू पूर्ण लक्ष देऊन वर्ग सुरू केले. विद्यार्थी संख्या वाढायला लागली आणि साहजिकच जागेची कमतरता भासू लागली. पण मंगळवार पेठेत अत्यंत अस्वच्छ भागात जागा मिळवली. का?

‘माझा तसा आग्रहच होता’. पटवर्धन सर म्हणाले, “या भागात मुलांना खेळायला मैदान नाही. अनेक पालकांचं हे दुःख होतं.”

खेळ आणि हुशारी यांची सांगड सर कशी घालतात? संस्थेचा खास प्रशिक्षणाचा वर्ग संध्याकाळी सहाच्या पुढे सुरू होतो. पैकी एक तास खेळ आणि एक तास अभ्यास असं त्याचं स्वरूप असतं. खेळ हा मनाला उत्साहित करतोच. पण माणसं जवळ आणण्याचं ते एक उत्तम माध्यम आहे. या वर्गासाठी महिन्याला फक्त ५० पैसे ही नाममात्र फी आकारली जाते. इथे कधी सुटी नसते. रविवारी नसते. सणालाही सुट्टी नसते. म्हणूनच मुलांना आत्मीयता वाटते. इथे त्यांना सतत यावंसं वाटतं.

“अहो कधी कधी हाकलून घावसं वाटतं.” सर गमतीने सांगतात.

याच कारण प्रेम. घराएवढचं नव्हे तर त्याहूनही जास्त प्रेम त्यांना इथे मिळतं.

या प्रेमाचं उदाहरण देताना पटवर्धन सर म्हणाले, “मुलांना एकदा अट घातली की सहामाही परीक्षेत ७० टक्क्यांपेक्षा कमी मार्क मिळाले तर इथून हाकलून देईन. मजा म्हणजे बहुतेकांना ते मिळालेच. पण ज्या एक दोघांना ६७/६८ टक्के मिळाले. ती रडायला लागली. सर, आता चूक झाली. पुढे होणार नाही. थोडक्यात काय आहे, मानसिक

उभारीसाठी लागणारा भानविक ओलावा इथे मिळतो.”

संस्था बंद राहू नये. विविध प्रकारच्या शैक्षणिक योजनांमधून ती जागती राहण्याच्या प्रयत्नातून काही वर्ग इथे सुरू करण्यात आले. पुष्पाताई नडे या मनापासून हे वर्ग सांभाळतात. इथल्या कामात वेगळेपण आहे. आपल्याकडे आहे ते दुसऱ्यांना द्यायला मिळते आणि त्याचबरोबर स्वतःलाही काही शिकायला मिळतं.

इथले उपक्रम सर्व वयोगटातल्या मुलांसाठी चालतात. बालवाडी (पाकोळी वर्ग) १९८८ मध्ये सुरू करण्यात आली. १२ मुलांना घेऊन सुरू झालेल्या या बालवाडीत सध्या ९० मुलं आहेत.

यांच्यावर केलेले संस्कार विसरू नयेत म्हणून याला जोडूनच पुढे -

बालशाखा - संध्याकाळी साडेपाच ते सात या वेळात भरणाऱ्या या वर्गात १ ली ते ४ थी इयत्तेतली मुलं असतात. कवायत, गाणी, गोष्टी आणि थोडा अभ्यास असं या वर्गाचं स्वरूप असतं. (ही बालशाखा गणपती विसर्जन मिरवणुकीत संपूर्ण लक्ष्मी रस्ताभर अभिनयगीत सादर करते.)

बालवाडीतल्या मुलांच्या माता येत राहल्या, त्यांच्याशी संपर्क येत राहिला, त्यांना वाटतं राहिलं की जे मुलं करताहेत ते आपणही करावं. आपणही शिकावं मग आईला शिकवणं ही गरज वाटू लागली. म्हणून महिलांचा वर्ग - सुरू करण्यात

आला. यात शिवणकाम, गृहशुश्रूषा शिकवण्यात येते. खेरीज उर्दू जाणणाऱ्या महिलांसाठी मराठी भाषा वर्ग सुरू करण्यात आला. आणि त्याचबरोबर प्रौढ शिक्षणवर्ग, भजनवर्ग व कलावर्गही भरवले जातात.

आजोळ प्रकल्प - ज्यांचे पालक दिवसभर घराबाहेर असतात, त्यांच्याकडे बघायला कोणी नसतं. त्यांना अभ्यास करायची गरज असते. साधारण ६० टक्क्यांच्या वरची मुलं निवडली जातात. त्यांच्यावर जास्त प्रयत्न केले तर चांगले परिणाम दिसून येतात असा अनुभव आहे. दुपारी दीड ते पाच भरणाऱ्या या वर्गात गणित, इंग्लिश, शास्त्र, शुद्धलेखन, शुद्धवाचन, अवांतर वाचन (ग्रंथालय आहे.) घेतलं जातं.

मुलांचा वाढदिवस असेल तर त्याला गुलाबाचं फूल आणि एक चरित्रपुस्तक भेटीदाखल दिले जाते. त्याच्या घरी शिक्षक आणि इतर विद्यार्थी जातात आणि त्याचं अभिष्टचिंतन करतात त्याला वर्षभरासाठी एखादा संकल्प करायला लावतात. म्हणजे झोपताना आईवडिलांना नमस्कार करणे, दोन वेळा दात घासणे, महिन्यातून एखादं पुस्तक वाचणे, टक्क्यांमध्ये वाढ करायला लावणे अशा तऱ्हेचे स्वतःसाठी घालून घेतलेले नियम.

म्हणजे याची कालमर्यादा फक्त वर्षाचीच रहात नसेल ना ? कारण चांगल्या सवयींच नकळतपणे आवडीत रूपांतर होतं. हो ना?

“तोच तर आमचा प्रधान उद्देश असतो. चांगल्या सवयी रुजवत न्यायच्या” सर सांगतात.

या संस्थेच्या पुण्यात पाच उपशाखा आहेत. रामकृष्ण शाखा, विवेकानंद शाखा, अखंडानंद शाखा, निवेदिता शाखा, समर्थ शाखा अशी त्यांची नावं. रोज संध्याकाळी एक तास खेळ, व्यायाम आणि एक तास अभ्यासवर्ग आणि रविवारी सकाळी साडेसात ते दहा वर्ग भरतात.

मुलांना दूरदर्शनचं आकर्षण वाटते नाही का? “त्यापेक्षा संस्थेच आकर्षण जास्त. कारण प्रेम. आधी वर्धिनी आणि नंतर बाकीच.” एक शाखाचालक दत्ता शेडगे म्हणाला हा संस्थेचा पूर्वीचा विद्यार्थी.

इथल्या मुलांच्या मनात संस्थेविषयीची आस्थाभावना इतकी दाटून राहिलेली असते की एका मुलानं आपला पहिला पगार वर्धिनीला आणून दिला. सरांनी तो सुरुवातीला नाकारला तेव्हा तो भावूक होऊन म्हणाला, “सर आत्तापर्यंत वर्धिनीनं माझ्यासाठी खूप केलं. आता मला काहीतरी वर्धिनीसाठी करू द्या”.

